

Received: 01.01.2020

Accepted: 09.01.2020

Published: 29.01.2020

JOTS, 4/1, 2020: 262-265

**SAMASHEV, Z. Tarbagatay Petroglifleri, Şimaylı/Petroglifi
Tarbagataya, Şimaylı/Tarbagatay Petroglyphs, Shimaily,
Kazakh Research Institute of Culture, Astana, 2018, ss.
366, ISBN: 978-601-210-288-8**

Mehmet KUTLU

Pamukkale University (Denizli/Turkey)
E-mail: mehmetkutlu@pau.edu.tr

Şimaylı petroglifleri, Kazakistan Cumhuriyeti'nin, Doğu Kazakistan vilayetine bağlı Tarbagatay ilçesi idarî sınırları içinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1363 metre yükseklikte konumlanan Şimaylı petroglifleri, Tunç çağından başlayıp Ortaçağa kadar devam eden oldukça geniş bir zaman dilimi içinde tarihlendirilmektedirler. Tarbagatay dağlarındaki Sarıdongal yükseltisinde yer alan Şimaylı petrogliflerine yönelik ilk çalışmalar 2012-2014 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarıyla başlatılmış ve daha sonra tespiti yapılan petrogliflerin envanterinin çıkarılıp fotoğraflanarak çizimlerinin yapılmasına ve kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Bu çalışmaların önemi ise daha önce bilim camiası tarafından hiç bilinmeyen ve hiçbir yayında bahsi geçmeyen Doğu Kazakistan'ın Tarbagatay bölgesindeki Şımaylı petrogliflerinin ilk kez ve bilimsel olarak incelenmesi ve tanıtılması olmuştur. Bu amaçla 2012 ile 2017 yılları arasında Prof. Dr. Zainolla SAMASHEV başkanlığındaki araştırma ekibi tarafından altı adet makale yayınlanmıştır. 2018 yılında ise Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığına bağlı faaliyet gösteren Kazak Bilimsel Araştırmalar ve Kültür Enstitüsü tarafından “Tarbagatay Petroglifleri, Şımaylı” başlığıyla yayınlanmıştır. Kitap daha önceki altı makalenin sonuçlarını da içeren ve konuyu gereken kapsamda ele alan ilk yayın olmuştur. Kazakça, Rusça ve İngilizce olarak üç dilli olarak yayınlanan kitap, gerek petrogliflerin fotoğraflarını gerekse çizimlerini içermesi nedeniyle bol görsel materyale sahiptir.

366 sayfa uzunluğundaki kitap önce Kazakça bölüm (s. 15-32) ile başlamakta daha sonra Rusça bölüm (s. 35-348) ile devam etmekte ve İngilizce bölüm (s. 350-364) ile son bulmaktadır. Kitabın Rusça bölümü çok uzun gibi görünse de metin olarak Kazakça ve İngilizce bölümleriyle yaklaşık aynı uzunluktadır. Geri kalan sayfalar petrogliflere ait fotoğraf ve çizimleri içermektedir.

Kitaptaki İngilizce bölümün iç başlıkları şu şekildedir: *Preface* (s. 352-353), *Introduction* (s. 354-355), *Main Shimaily images and petroglyphs* (s. 356-360), *Conclusion* (s. 362-363) ve *Literature* (s. 364).

Kitabın içerik olarak çok görsel içermesi okuyucuya daha çok örnek sunma amacına işaret etmektedir. Ayrıca kitabın üç dilli olması da geniş okuyucu kitlelerine ulaşmanın hedeflendiğini göstermektedir. Ancak bu özellikler aynı zamanda okuyucu açısından bazı zorluk veya sorunlara neden olmaktadır. Örneğin, metinde bahsedilen ile ilgili görsel veya betimlemenin bulunduğu sayfaların farklı olması çok defa kitap bölümleri arasında gidip gelmelere yol açmaktadır. Bu durum okuyucu açısından bir güçlük ortaya çıkarmaktadır.

Şımaylı'daki en eski tarihlenen petrogliflerin Tunç çağına ait olduğu belirtilmektedir. Söz konusu petrogliflerde hayvan tasvirlerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Ancak insanlar, at arabası, silah, göksel semboller veya tamga benzeri tasvirlerle de rastlanmaktadır. Hayvan figürleri ve diğer kompozisyonların

ana odağı aslında insan figürleridir. Hayvan figürleri ve diğer figürler de kaya resmini yapan insanın dünyasında sahip oldukları yer dolayısıyla kompozisyonda bir yer bulabilmektedir. Bu döneme ait kaya resimlerindeki at ve boğa figürleri önemli bir ağırlığa sahiptir. Ancak bazılarının vücutları veya vücut detayları bir takım geometrik unsurlar kullanılarak betimlenmiştir. Hayvanların bedenlerine kendi figürlerinin daha küçük boyutlarda olanları çizilmiştir. Nadir görülen figürler arasında ayı figürlerine rastlanmaktadır. Tunç çağının sonuna doğru ve erken Demir çağına kadar uzanan döneme tarihlenen petrogliflerde ise başları kuş gibi (özellikle ağızları kuş gagası gibi) tasvir edilen geyik figürleri ön plana çıkmaktadır ve geyik-taşlara benzer şekilde yoğun tasvir edilmiştir.

Adet bakımından ikinci sırada gelen petroglif grubu yaşamın türlü anlarında tasvir edilen insan figürleridir. Toplu dans sahnelerinden yırtıcı hayvan postu giymiş insanların cinsellik içeren kompozisyonlarına, av ve savaş sahnelerine kadar oldukça geniş konular betimlenmiştir. Savaş arabalarında bulunan okçular, topuz kullanan savaşçılar da tasvir edilmiştir. Başları ışın saçan güneş şeklinde betimlenen insan (güneş adam) figürleri ve dört kollu antropomorfik doğaüstü varlık tasviri gibi sıra dışı konular da gözlemlenmektedir. Bu sahnelerin çok eski zamanlara ait mitlerin çözümlenmesine ve yorumlanmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında, göksel semboller, savaş arabaları ve çeşitli silahlar da betimlenmiştir.

İskit-Saka dönemine tarihlenen petroglifler oldukça azdır, ancak dinamik, parlak ve canlı tasvirlerle sahiptirler. İhtişamlı geyik, yırtıcı hayvanlar, at ve diğer hayvan betimlemeleri oldukça etkileyicidir. Ayrıca, İskit-Saka döneminin hayvan tasvirli üsluptaki gelişmişliğini taş üzerindeki petrogliflerde de görmek mümkündür. Özellikle geç Demir çağına ait petrogliflerde bu durum açıkça görülür.

Bazı Şimaylı petrogliflerinin Hun-Sarmat dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bu petrogliflerin İskit-Saka dönemi ile Göktürk dönemi petroglifleri arasındaki boşluğu doldurduğu anlaşılmıştır. Göktürk dönemine tarihlenen petrogliflerin oldukça az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Ancak ayırt edici teknik ve üslup özellikleriyle diğer dönemlerden belirgin bir şekilde ayrılmaktadırlar.

Özellikle yay kullanan atlı savaşçı veya süvari tasvirleri en başat betimleme olarak öne çıkmaktadır. Savaş atlarının petrogliflerinde detaylı betimlenen üç bölümlü kısa yeleleri, eyer ve koşum takım unsurlarında görüldüğü üzere Göktürklerle ait etnik ve kültürel kimlik özellikleri tanımlanabilmektedir.

Kitapta toplam 168 adet kaya üzerinde yer alan petroglifler incelenmiş ve petrogliflerdeki kompozisyonların ayrıntılı tanımlamalarına yer verilmiştir. Bununla birlikte kitapta ele alınan petrogliflerden başka Tarbagatay bölgesinde yeni petrogliflerin tespit edilmesinin mümkün olduğu da belirtilmektedir.

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde Şımaylı petrogliflerinin Orta Asya kaya resim sanatının bütünü en iyi temsil eden örnekler olduğu ve bütün petroglifler arasında çok özel bir yere sahip olduğu söylenebilir. Tunç çağından Ortaçağa kadar Orta Asya kaya resim sanatındaki gelişim ve değişim süreçlerini gerek konu gerek teknik gerekse üslup özellikleri bakımından en iyi belgeleyen örnekler Tarbagatay'daki Şımaylı'da bulunduğu söylenebilir.

Orta Asya kaya resim sanatı konusunda yayınlanan en güncel çalışmalardan olmasının yanı sıra bu sanatın en iyi temsilcisi olabileceğinin düşünülmesi nedeniyle Şımaylı Petrogliflerinin ülkemiz bilim camiasının dikkatine sunulması gerekmektedir.

Bilindiği gibi İslam öncesi Türk Kültürüne yönelik araştırmaların döneme ait yazılı kaynakların az oluşu nedeniyle arkeolojik çalışmalar ve materyal kültür bağlamında yürütülmesi gerekmektedir. Petroglifler de Türk kültürünün söz konusu dönemlerine dair belge niteliğinde bazı bilgiler içermektedir. Petrogliflerin kazılardan elde edilen arkeolojik veriler ve materyal kültür unsurları ile bağdaştırılarak değerlendirilmesi bilim alanına önemli katkılar sunması mümkündür. Bununla birlikte kitabın Türk halklarıyla ilgili "tamga" veya damgalara (sembollere) yönelik çalışmalar açısından da yararlı olabilecek içeriğe sahip olduğu düşünülmektedir.